

Europejskie i międzynarodowe standardy w zakresie prawa do pomocy prawnej

Podsumowanie obecnych minimalnych międzynarodowych standardów prawnych w zakresie prawa do pomocy prawnej na bazie europejskiej konwencji praw człowieka oraz orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, z uwzględnieniem zasad i standardów wynikających z Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych, prac Komitetu Praw Człowieka ONZ, Zasad i wytycznych ONZ dotyczących dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych, a także innych organów europejskich i ONZ.

Grudzień 2014 r.

OPEN SOCIETY
JUSTICE INITIATIVE

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	3
WSTĘP: PRAWO DO POMOCY PRAWNEJ	4
A. ZAKRES PRAWA DO OTRZYMANIA POMOCY PRAWNEJ	5
OCENA SYTUACJI MAJĄTKOWEJ (<i>MEANS TEST</i>).....	5
<i>Powaga przestępstwa i surowość grożącego wyroku.....</i>	<i>7</i>
<i>Złożony charakter sprawy.....</i>	<i>8</i>
<i>Společna i osobista sytuacja podsądnego.....</i>	<i>8</i>
B. POMOC PRAWNA W TRAKCIE POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO	9
C. WYBÓR PEŁNOMOCNIKA PROCESOWEGO	11
D. JAKOŚĆ USŁUG ŚWIADCZONYCH PRZEZ PEŁNOMOCNIKA Z URZĘDU.....	12
NIEPODJĘCIE CZYNNOŚCI LUB NIEOBECNOŚĆ	13
KONFLIKT INTERESÓW	13
NIEZADOWOLENIE ZE SPOSOBU DZIAŁANIA OBROŃCY.....	14
ODPOWIEDNI CZAS NA PRZYGOTOWANIE OBRONY.....	15
E. WYZNACZANIE OBROŃCY Z URZĘDU	15
NALEŻYTA STARANNOŚĆ	16
UNIKANIE ARBITRALNOŚCI.....	16
SZANSE POWODZENIA SPRAWY.....	16
F. PRAKTYCZNE WYMOGI DLA SPRAWNEGO SYSTEMU POMOCY PRAWNEJ	17
ODPOWIEDNIE FINANSOWANIE I ŚRODKI	17
NIEZAWISŁOŚĆ.....	18
RÓWNOŚĆ W ZAKRESIE POMOCY PRAWNEJ	19
WSPÓŁPRACA.....	19
PODSUMOWANIE W ZAKRESIE PRAWA DO POMOCY PRAWNEJ.....	20

WPROWADZENIE

1. Stowarzyszenie Open Society Justice Initiative od wielu lat intensywnie angażuje się w reformę pomocy prawnej w Europie i na całym świecie. Toczące się negocjacje dotyczące dyrektywy UE w sprawie pomocy prawnej są doskonałą okazją do ustalenia i skodyfikowania praktyki wszystkich państw członkowskich w zakresie pomocy prawnej.
2. Punktem wyjścia dla wszystkich negocjacji będą obecne standardy określone w europejskiej konwencji praw człowieka, zgodnie z ich interpretacją stosowaną w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Poziom ochrony zapewnianej w ramach pomocy prawnej w żadnym wypadku nie może być niższy od tych minimalnych standardów.
3. Celem niniejszego podsumowania jest przedstawienie zarysu owych minimalnych standardów. Przygotowując to podsumowanie, koncentrowaliśmy się na EKPC i orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, ale w stosownych przypadkach uwzględniliśmy także standardy wynikające z innych dokumentów i stosowane przez inne organy, a mianowicie Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych, Komitet Praw Człowieka ONZ, a także Zasady i wytyczne ONZ dotyczące dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych, Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom oraz Podkomitet ONZ ds. Zapobiegania Torturom.
4. Niniejszy dokument został opracowany w oparciu o różne źródła europejskie i międzynarodowe w celu określenia minimalnych standardów w zakresie sześciu aspektów pomocy prawnej:
 - (A) zakres prawa do pomocy prawnej określany przy użyciu kryterium zdolności finansowej i szans powodzenia powództwa (ang. means and merits test);
 - (B) obowiązek państwa dotyczący zapewnienia pomocy prawnej na wczesnych etapach postępowania karnego;
 - (C) obowiązek organów pomocy prawnej dotyczący sprawiedliwego i obiektywnego podejmowania decyzji o przydzieleniu pomocy prawnika;
 - (D) prawo do samodzielnego wyboru prawnika świadczącego pomoc prawną;
 - (E) obowiązek Państwa dotyczący zapewnienia odpowiedniej jakości usług opieki prawnej; i
 - (F) wymóg praktyczny wdrożenia sprawnego i skutecznego systemu pomocy prawnej.
5. Dokument ten został zmieniony w porównaniu z wersją oryginalną, aby mógł służyć jako punkt odniesienia w procesie opracowywania dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie tymczasowej pomocy prawnej dla podejrzanych lub oskarżonych, którzy zostali pozbawieni wolności, oraz w sprawie pomocy prawnej w ramach postępowania dotyczącego europejskiego nakazu aresztowania. Tekst tego dokumentu jest dostępny w językach: angielskim, francuskim, niemieckim, hiszpańskim, włoskim, węgierskim, niderlandzkim, polskim i rosyjskim.
6. W razie pytań lub uwag związanych z niniejszym dokumentem, chęci otrzymania jego innej wersji językowej lub szczegółowego omówienia tych minimalnych standardów prosimy kontaktować się z:

Zaza Namoradze

Dyrektor Biura w Budapeszcie
Open Society Justice Initiative
zaza.namoradze@opensocietyfoundations.org
Tel.: +36 1 8823100
www.justiceinitiative.org

Marion Isobel

Prawnik
Open Society Justice Initiative
marion.isobel@opensocietyfoundations.org
Tel.: +44 207 149 0277

WSTĘP: PRAWO DO POMOCY PRAWNEJ

7. Jednym z podstawowych praw procesowych przysługujących wszystkim oskarżonym lub podejrzanym o popełnienie przestępstwa jest prawo do pomocy prawnej na każdym etapie postępowania karnego. Nie jest jednak wystarczające jedynie teoretyczne czy iluzoryczne przyznanie prawa do pomocy prawnej. Prawo to powinno być możliwe do zastosowania w praktyce i skuteczne w sprawach, w których zostało przyznane. Odpowiednio, osobom oskarżonym o popełnienie przestępstwa powinno się umożliwić żądanie bezpłatnej pomocy prawnej od chwili wszczęcia postępowania, jeśli nie są w stanie sami ponieść kosztów pomocy prawnej. Ma to na celu zapewnienie, że podejrzani i podsądni żyjący w niedostatku mają możliwość skutecznej obrony w sprawach przed sądem i że nie zostaną pozbawieni prawa do rzetelnego procesu sądowego z uwagi na sytuację majątkową.
8. Pomoc prawna niesie ze sobą także szersze korzyści dla całego systemu prawa. Sprawny system pomocy prawnej jako część sprawnego systemu sądownictwa karnego może skrócić czas pozostawania podejrzanych w policyjnym areszcie i innych ośrodkach pozbawienia wolności, jak i ograniczyć liczbę osadzonych, liczbę bezprawnych wyroków skazujących, przepełnienie w zakładach karnych oraz nadmierne obłożenie sądów¹.
9. Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło ostatnio pierwszy na świecie międzynarodowy instrument poświęcony świadczeniu pomocy prawnej. Zasady i wytyczne dotyczące dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych² („Zasady i wytyczne ONZ”) zostały uchwalone w dniu 20 grudnia 2012 roku. Dokument ten przewiduje ogólnoświatowe standardy w zakresie pomocy prawnej oraz zachęca państwa do przyjęcia i wzmocnienia środków mających na celu zapewnienie stosowania na całym świecie skutecznej pomocy prawnej:

„Mając na uwadze, że pomoc prawna jest istotnym elementem sprawnego funkcjonowania systemu sądownictwa karnego opartego na zasadzie praworządności, podstawą do korzystania z innych praw, w tym prawa do rzetelnego procesu sądowego oraz ważnym instrumentem zapewniającym elementarną sprawiedliwość i zaufanie publiczne do wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, państwa powinny zagwarantować w swoich systemach prawnych prawo do pomocy prawnej na najwyższym możliwym poziomie, z konstytucją włącznie, jeżeli obowiązuje ona w danym państwie”³.
10. Prawo do pomocy prawnej zostało ustanowione wyraźnie w art. 6 ust. 3 lit. c) Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (EKPC) oraz w art. 14 ust. 3 lit. d) Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (MPPOiP). Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) wypracował szczegółowe zasady dotyczące sposobu świadczenia pomocy prawnej, z których wiele zostało potwierdzonych przez Komitet Praw Człowieka ONZ stosujący MPPOiP.
11. Także inne europejskie i międzynarodowe organy określiły zasady pomocy prawnej. Zarówno Europejski Komitet Zapobiegania Torturom (*European Committee for the Prevention of Torture*, CPT), jak i Podkomitet Zapobiegania Torturom (*UN Subcommittee on Prevention of Torture*, SPT) wielokrotnie podkreślały znaczenie pomocy prawnej jako podstawowego instrumentu przeciwdziałającego zastraszaniu, znęcaniu się lub torturom. Europejski Komitet Zapobiegania Torturom oraz Podkomitet

¹ Zasady i wytyczne dotyczące dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych, 3 października 2012 r., Dok. ONZ A/C.3/67/L.6, Wstęp, § 3.

² Zasady i wytyczne dotyczące dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych, 3 października 2012 r., Dok. ONZ A/C.3/67/L.6, dostępne na stronie:

http://www.uanet.org/sites/default/files/RES_GA_UN_121003_EN.pdf.

³ Zasady i wytyczne ONZ, Zasada nr 1.

Zapobiegania Torturom stwierdziły, że w okresie następującym bezpośrednio po momencie pozbawienia wolności ryzyko zastraszania i fizycznego znęcania się jest największe. W celu ochrony osób przebywających w policyjnym areszcie, które mogą być narażone na takie traktowanie, wszystkie państwa muszą wypracować odpowiedni system pomocy prawnej dla tych osób, których sytuacja nie pozwala na poniesienie przez nie kosztów profesjonalnego pełnomocnika procesowego⁴.

12. W niniejszym opracowaniu nawiązano do różnych europejskich i międzynarodowych źródeł w celu wyznaczenia minimalnych standardów w sześciu aspektach pomocy prawnej: a) w zakresie prawa do pomocy prawnej poprzez zastosowanie oceny sytuacji majątkowej i zasadności roszczeń; b) w zakresie zobowiązania państwa do świadczenia pomocy prawnej na wczesnych etapach postępowania karnego; c) w zakresie zobowiązania organów pomocy prawnej do wyznaczania pełnomocników procesowych w sposób uczciwy i pozbawiony arbitralności; d) w zakresie prawa do samodzielnego wyboru profesjonalnego pełnomocnika świadczącego pomoc prawną; e) w zakresie zobowiązania państwa do zapewnienia jakości pomocy prawnej oraz f) w zakresie wymogów praktycznych wdrożenia sprawnego i skutecznego systemu pomocy prawnej.

A. ZAKRES PRAWA DO OTRZYMANIA POMOCY PRAWNEJ

13. Danej osobie przysługuje prawo do bezpłatnej pomocy prawnej, gdy spełnione zostaną dwa warunki. Po pierwsze, jeśli nie posiada ona wystarczających środków, by ponieść koszty pomocy prawnej („ocena sytuacji majątkowej”), a po drugie, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości („ocena zasadności roszczeń”). Te dwa warunki zostały wyrażone zarówno w art. 6 ust. 3 lit. c) EKPC, jak i w art. 14 ust. 3 lit. d) Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (MPPOiP).

Ocena sytuacji majątkowej (*means test*)

14. Jeśli dana osoba nie posiada wystarczających środków, by ponieść koszty pomocy prawnej, spełnia pierwszy warunek określony w art. 6 ust. 3 EKPC. Europejski Trybunał Praw Człowieka nie wypracował definicji pojęcia „wystarczających środków”. Natomiast dokonując oceny, czy sytuacja majątkowa pozwanego wymagała przyznania pomocy prawnej, ETPC bierze pod uwagę wszelkie okoliczności danej sprawy.
15. Europejski Trybunał Praw Człowieka przyjął ogólną zasadę, że to do krajowych organów należy określenie progu finansowego dla oceny sytuacji majątkowej. O ile ETPC pozostawia państwom członkowskim pewien margines dyskrecjonalności w zakresie stosowania oceny sytuacji majątkowej, musi istnieć wystarczająca gwarancja zapobiegająca dowolności w przyznawaniu prawa do pomocy prawnej (omówienie poniżej). W sprawie *Santambrogio v Italy* dotyczącej sytuacji, w której wnioskodawcy odmówiono pomocy prawnej na tej podstawie, że jego środki finansowe przewyższały limit ustawowy, ETPC nie stwierdził naruszenia przepisu art. 6 ust. 1 przewidującego prawo do sądu. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że odmowa udzielenia pomocy prawnej wynikała z przepisów prawa oraz że włoski

⁴ *Twelfth General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 2001*, 3 września 2002 r., § 41. Zob. również: *Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 2 to 12 April 2006*, CPT/Inf (2007) 47, § 23; *Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 15 to 17 March 2008*, CPT/Inf (2010) 7, § 24; *Report on the visit to Austria carried out by the CPT from 14 to 23 April 2004*, CPT/Inf (2005) 13, § 26; *Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 21 September 2006*, CPT/Inf (2008) 11, § 27; *Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 30 March to 8 April 2005*, CPT/Inf (2006) 20, § 23; *Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 4 to 15 October 2004*, CPT/Inf (2006) 11, § 21; *Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009*, CPT/Inf (2011) 20, § 26.

system prawny daje wystarczającą gwarancję zapobiegającą arbitralności w przyznawaniu prawa do pomocy prawnej⁵.

16. To na podsądnym spoczywa ciężar dowodu, że nie jest w stanie ponieść kosztów pomocy prawnej, jednak nie musi on udowodnić, że pozostaje w „niebudzącym wątpliwości”⁶ niedostatku. W sprawie *Pakelli v Germany* ETPC oparł się na „pewnych przesłankach” stanowiących o tym, że wnioskodawca nie był w stanie opłacić samodzielnie pomocy prawnej, m.in. na zeznaniach podatkowych, jak i fakcie, iż wnioskodawca spędził dwa ostatnie lata w areszcie, podczas gdy toczyło się postępowanie z jego odwołania. Wobec braku okoliczności, które pozwalałyby wyciągnąć odmienne wnioski, fakt, że wnioskodawca prowadził działalność gospodarczą na małą skalę i że jego środki majątkowe były skromne, wystarczył ETPC, by uznać, że wnioskodawca nie posiadał środków na poniesienie kosztów profesjonalnego pełnomocnika procesowego⁷.
17. W Zasadach i wytycznych ONZ podkreślono, jak ważne jest to, by nie stosować rażąco niskich lub niesprawiedliwych progów oceny sytuacji majątkowej, zachęcając państwa, by zapewniły, że „nie zostaną pozbawione możliwości otrzymania pomocy prawnej osoby, których środki przewyższają minimalne progi oceny sytuacji majątkowej, ale których nie stać na profesjonalnego pełnomocnika procesowego lub które nie mają dostępu do pomocy prawnej, w sytuacji, gdy w innym przypadku przyznano by im pomoc prawną oraz gdy przyznanie pomocy prawnej leży w interesie wymiaru sprawiedliwości”⁸. Zasady i wytyczne ONZ stanowią także, że kryteria zastosowania oceny zdolności majątkowej powinny być „szeroko rozpowszechniane” w celu zapewnienia przejrzystości i sprawiedliwości⁹.

Uiszczenie lub zwrot kosztów

18. O ile wymóg zwrotu kosztów pomocy prawnej może w niektórych wypadkach naruszać zasadę sprawiedliwego postępowania, możliwość, że oskarżony będzie zobowiązany do zwrotu kosztów pomocy prawnej na koniec postępowania, nie jest, co do zasady, niezgodna z art. 6 ust. 3 EKPC. W sprawie *X v Germany* nieistniejąca już Europejska Komisja Praw Człowieka uznała, że art. 6 ust. 3 lit. c) nie gwarantuje definitywnego zwolnienia z kosztów pomocy prawnej. Po ukończeniu postępowania państwo może dążyć do wyegzekwowania od oskarżonego zwrotu kosztów, jeśli jego sytuacja ekonomiczna ulegnie poprawie i będzie on w stanie te koszty ponieść¹⁰.
19. Wymóg zwrotu lub uiszczenia kosztów pomocy prawnej może być niezgodny z art. 6 w wypadku, gdy kwota żądana od wnioskodawcy jest nadmiernie wysoka¹¹, zasady zwrotu są arbitralne lub nieuzasadnione¹², lub gdy nie przeprowadzono jakiegokolwiek oceny sytuacji majątkowej wnioskodawcy, by upewnić się, że jego sytuacja finansowa uległa polepszeniu i może on ponieść wspomniane koszty¹³.

⁵ Wyrok ETPC z dnia 21 września 2004 r., *Santambrogio v Italy*, § 55.

⁶ Wyrok ETPC z dnia 25 kwietnia 1983 r., *Pakelli v Germany*, § 34.

⁷ Wyrok ETPC z dnia 25 kwietnia 1983 r., *Pakelli v Germany*, § 34. Zob. również wyrok ETPC z dnia 9 czerwca 1998 r., *Twalib v Greece*, § 51.

⁸ *Zasady i wytyczne ONZ*, Wytyczna nr 1, § 41 lit. a).

⁹ *Zasady i wytyczne ONZ*, Wytyczna nr 1, § 41 lit. b).

¹⁰ Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z dnia 6 maja 1982 r., *X v Germany*, nr 9365/81.

¹¹ Wyrok ETPC z dnia 25 września 1992 r., *Croissant v Germany*, § 36; wyrok ETPC z dnia 21 czerwca 2011 r., *Orlov v Russia*, § 114.

¹² Wyrok ETPC z dnia 26 lutego 2002 r., *Morris v the United Kingdom*, § 89.

¹³ Wyrok ETPC z dnia 25 września 1992 r., *Croissant v Germany*, § 36; wyrok ETPC z dnia 26 lutego 2002 r., *Morris v the United Kingdom*, § 89; wyrok ETPC z dnia 21 czerwca 2011 r., *Orlov v Russia*, § 114; Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z dnia 6 maja 1982 r., *X v Germany*, nr 9365/81.

20. Jednakże ETPC starannie zbada wszelkie fakty w celu ustalenia, czy wymóg zwrotu kosztów niekorzystnie wpłynął na rzetelność postępowania w szczególnych okolicznościach danej sprawy¹⁴. Na przykład w sprawie *Ognyan Asenov v Bulgaria* ETPC poddał badaniu kwestię, czy możliwość orzeczenia obowiązku poniesienia przez podsądnego kosztów obrony w przypadku skazania nie powstrzymała go przed złożeniem przed sądem wniosku o przyznanie mu pełnomocnika z urzędu. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że wnioskodawca nie odczuł ograniczeń w tym zakresie i że nie podważyło to jego praw procesowych¹⁵. W sprawie *Croissant v Germany* ETPC stwierdził, że orzeczenie obowiązku zwrotu kosztów przez wnioskodawcę nie było niezgodne z art. 6, gdyż żądane kwoty nie były nadmiernie wysokie, a niemiecki system pomocy prawnej co do zasady pokrywał większą część kosztów, jeśli były one wysokie¹⁶.

Ocena zasadności roszczeń (*merits test*)

21. Drugi warunek wyrażony w art. 6 ust. 3 EKPC i art. 14 ust. 3 lit. d) MPPOiP przewiduje, że „interes wymiaru sprawiedliwości” musi wymagać udzielenia pomocy prawnej. Oznacza to, że osoby pozostające w niedostatku nie mają zagwarantowanej pomocy prawnej w każdym wypadku. Państwu pozostawiono pewną elastyczność w zakresie decydowania, kiedy interes publiczny wyrażający się we właściwym wymierzaniu sprawiedliwości wymaga, by podsądnemu przyznać profesjonalnego pełnomocnika procesowego. Europejski Trybunał Praw Człowieka wskazał na trzy czynniki, które powinny być uwzględnione przy określaniu, czy „interes wymiaru sprawiedliwości” wymaga bezpłatnej pomocy prawnej: powaga przestępstwa i surowość grożącego wyroku, złożony charakter sprawy oraz społeczna i osobista sytuacja podsądnego. Wszystkie te czynniki powinny być brane pod uwagę łącznie, ale każdy z nich z osobna może gwarantować potrzebę udzielenia bezpłatnej pomocy prawnej.

Powaga przestępstwa i surowość grożącego wyroku

22. Jako minimalny zakres gwarancji prawo do pomocy prawnej ma zastosowanie za każdym razem, gdy w grę wchodzi ryzyko pozbawienia wolności¹⁷. Sama możliwość pozbawienia wolności na krótki okres czasu wystarcza, by zagwarantować udzielenie pomocy prawnej. W sprawie *Benham v the United Kingdom* wnioskodawcy postawiono zarzut uchylecia się od spłaty długu, zagrożony maksymalną karą trzech miesięcy pozbawienia wolności. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że grożący wnioskodawcy wyrok skazujący był wystarczająco surowy, by uznać, że interes wymiaru sprawiedliwości wymagał skorzystania przez wnioskodawcę z prawa do pomocy prawnej¹⁸.
23. W sytuacjach, w których nie przewiduje się możliwości pozbawienia wolności, ETPC rozważy okoliczności danej sprawy i niekorzystne konsekwencje skazania dla podsądnego. Niekiedy granica pozwalająca na rozróżnienie spraw, które wymagają pomocy prawnej z uwagi na surowość grożącego wyroku oraz takich, które jej nie wymagają, może być bardzo subtelna. W sprawie *Barsom and Varli v Sweden* wnioskodawcy podnieśli zarzut, że odmówiono im przyznania pomocy prawnej w sprawie, w wyniku której mogli zostać zobowiązani do zapłaty podatku w wysokości sięgającej 15.000 euro. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że odmowa

¹⁴ Wyrok ETPC z dnia 25 września 1992 r., *Croissant v Germany*, § 36.

¹⁵ Wyrok ETPC z dnia 17 lutego 2011 r., *Ognyan Asenov v Bulgaria*, § 44.

¹⁶ Wyrok ETPC z dnia 25 września 1992 r., *Croissant v Germany*, § 35–37.

¹⁷ Wyrok ETPC z dnia 10 czerwca 1996 r., *Benham v United Kingdom*, § 59; wyrok ETPC z dnia 24 maja 1991 r., *Quaranta v Switzerland*, § 33; wyrok ETPC z dnia 6 listopada 2012 r., *Zdravka Stanev v Bulgaria*, § 38; wyrok ETPC z dnia 27 marca 2007 r., *Talat Tunç v Turkey*, § 56; wyrok ETPC z dnia 15 października 2009 r., *Prezec v Croatia*, § 29.

¹⁸ Wyrok ETPC z dnia 10 czerwca 1996 r., *Benham v United Kingdom*, § 59 oraz 64.

udzielenia pomocy prawnej była dopuszczalna, częściowo dlatego, że sytuacja majątkowa wnioskodawców pozwalała im na zapłatę takich kwot organom podatkowym bez szczególnych trudności, a także z tego powodu, że nie groziło im pozbawienie wolności¹⁹. Inaczej w sprawie *Pham Hoang v France* ETPC stwierdził, że interes wymiaru sprawiedliwości wymagał przyznania pomocy prawnej wnioskodawcy. Częściowo było to uzasadnione tym, że „w sposób oczywisty postępowanie wiązało się z negatywnymi konsekwencjami dla wnioskodawcy, który (...) został uznany za winnego w wyniku apelacji w sprawie dotyczącej złamania zakazu importu towarów i zobowiązany do zapłaty znacznych kwot organom celnym”²⁰.

Złożony charakter sprawy

24. Pomoc prawna powinna być przyznana w sprawach o skomplikowanym stanie faktycznym lub prawnym. W sprawie *Pham Hoang v France* kolejną przesłanką, która pozwoliła ETPC na konkluzję, że wnioskodawcy należało przyznać pomoc prawną, było to, że wnioskodawca próbował przekonać sąd krajowy, by ten odstąpił od dotychczas przyjętej przez siebie w przedmiotowej kwestii linii orzeczniczej²¹. W sprawie *Quaranta v Switzerland*, mimo że okoliczności sprawy były nieskomplikowane, zakres orzeczeń, jakie mógł wydać sąd, był szczególnie złożony, obejmował także możliwość wykonania warunkowo zawieszanej kary lub wydanie nowego wyroku skazującego. Ta złożoność również gwarantowała przyznanie profesjonalnego pełnomocnika procesowego w celu ochrony praw oskarżonego²².
25. Natomiast ETPC stwierdził, że w sprawach nieskomplikowanych pod względem faktycznym i prawnym odmowa przyznania pomocy prawnej była słuszną. Na przykład w sprawie *Barsom and Varli v Sweden* kwestie sporne dotyczyły głównie oceny, czy wnioskodawca złożył niepoprawne i niekompletne zeznanie podatkowe. Mając na uwadze, że przedmiotem rozstrzygnięcia nie były trudne kwestie prawne, ETPC stwierdził, że brak profesjonalnej pomocy prawnej nie naruszył przepisu art. 6²³.

Spółeczna i osobista sytuacja podsądnego

26. Pomoc prawna co do zasady powinna być przyznawana osobom pozbawionym ochrony z uwagi na pozycję społeczną i osobom, które z uwagi na sytuację osobistą mogą nie mieć możliwości podjęcia obrony swoich praw. Europejski Trybunał Praw Człowieka uwzględni wykształcenie, środowisko społeczne i warunki osobiste wnioskodawcy oraz podda je ocenie, mając na uwadze złożoność charakteru sprawy. W sprawie *Quaranta v Switzerland* ETPC, mając na uwadze sytuację osobistą wnioskodawcy, stwierdził, że kwestie prawne były skomplikowane same w sobie, a tym bardziej były one skomplikowane dla wnioskodawcy:

„młody dorosły człowiek obcego pochodzenia, z pozbawionej przywilejów grupy społecznej, nie miał prawdziwego przygotowania zawodowego i był wielokrotnie karany. Zażywał narkotyki od 1975 roku, a niemal codziennie od 1983 roku, a w tamtym czasie mieszkał ze swoją rodziną, utrzymując się z zasiłku socjalnego”²⁴.
27. Pomoc prawna powinna być także przyznawana osobom z uwagi na ich problemy w porozumiewaniu się danym językiem. W sprawie *Biba v Greece* ETPC stwierdził naruszenie przepisu art. 6 ust. 1 i art. 6 ust. 3 lit. c) w sprawie, w której nielegalnemu imigrantowi, nieposiadającemu środków na zlecenie obrony profesjonalnemu pełnomocnikowi w sprawie przed sądem odwoławczym, nie przyznano pomocy

¹⁹ Decyzja ETPC z dnia 4 stycznia 2008 r., *Barsom and Varli v Sweden*.

²⁰ Wyrok ETPC z dnia 25 września 1992 r., *Pham Hoang v France*, § 40.

²¹ Wyrok ETPC z dnia 25 września 1992 r., *Pham Hoang v France*, § 40.

²² Wyrok ETPC z dnia 24 maja 1991 r., *Quaranta v Switzerland*, § 34.

²³ Decyzja ETPC z dnia 4 stycznia 2008 r., *Barsom and Varli v Sweden*.

²⁴ Wyrok ETPC z dnia 24 maja 1991 r., *Quaranta v Switzerland*, § 35.

prawnej z urzędu. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że wnioskodawca nie był w stanie sporządzić i popierać apelacji przed sądem w Grecji bez pomocy prawnej, ponieważ był obcokrajowcem nieposługującym się językiem greckim²⁵.

28. Natomiast w sprawie *Barsom and Varli v Sweden* ETPC zauważył, że obaj wnioskodawcy mieszkali w Szwecji od prawie trzydziestu lat i byli przedsiębiorcami będącymi właścicielami prowadzonej przez siebie restauracji. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że było wysoce nieprawdopodobne, by wnioskodawcy nie byli w stanie występować przed sądem krajowym w swojej sprawie dotyczącej zapłaty podatku bez pomocy profesjonalnego pełnomocnika. Trybunał uwzględnił przede wszystkim fakt, że szwedzkie sądy były zobowiązane udzielać wnioskodawcom wskazówek i pomocy w celu właściwego prowadzenia ich spraw²⁶.

B. POMOC PRAWNA W TRAKCIE POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO

29. Jeżeli zostaną spełnione przesłanki oceny zasadności roszczeń i oceny sytuacji majątkowej, pomoc prawna powinna być udzielona na każdym etapie postępowania, począwszy od prowadzonego przez policję dochodzenia wstępnego, poprzez proces i do ostatecznego wyczerpania drogi odwoławczej. W szczególności istotne jest, aby każda osoba oskarżona lub podejrzana o popełnienie przestępstwa, która nie ma wystarczających środków na opłacenie profesjonalnego pełnomocnika procesowego, miała możliwość szybkiego dostępu do pomocy prawnej na wstępnych etapach postępowania karnego²⁷.
30. Etap śledztwa jest szczególnie istotny dla przygotowania procesu karnego, ponieważ dowody zebrane na tym etapie postępowania określają ramy aktu oskarżenia, który będzie rozpatrywany przez sąd w procesie²⁸. Europejski Trybunał Praw Człowieka zwrócił także uwagę na „szczególnie niekorzystną sytuację oskarżonego na początkowych etapach postępowania, gdy narażony jest on zarówno na stres związany ze swoim położeniem, jak i ma do czynienia z coraz bardziej skomplikowanymi przepisami procedury postępowania karnego”²⁹. Aby zapewnić wystarczającą użyteczność i skuteczność prawa do rzetelnego procesu, przepis art. 6 ust. 1 EKPC nakłada obowiązek umożliwienia podejrzanemu skorzystania z profesjonalnego pełnomocnika procesowego w razie potrzeby wyznaczonego z urzędu przed rozpoczęciem przesłuchania przez policję³⁰.
31. W sprawie *Salduz v Turkey*, w której aresztowany nieletni przyznał się do winy w trakcie przesłuchania pod nieobecność obrońcy, ale później cofnął swoje zeznania twierdząc, że zostały złożone pod przymusem, zostało to podkreślone. Wielka Izba ETPC uznała, że brak dostępu do profesjonalnego pełnomocnika procesowego po stronie wnioskodawcy w czasie, gdy ten przebywał w areszcie, naruszył przepis art. 6 ust. 1 i art. 6 ust. 3 lit. c) EKPC. Zarówno pomoc obrońcy w późniejszym czasie, jak

²⁵ Wyrok ETPC z dnia 26 września 2000 r., *Biba v Greece*, § 29.

²⁶ Decyzja ETPC z dnia 4 stycznia 2008 r., *Barsom and Varli v Sweden*.

²⁷ Zob. Open Society Justice Initiative's First Template Brief on the right to early access to legal assistance, dostępny na stronie: <http://www.opensocietyfoundations.org/briefing-papers/legal-tools-early-access-justice-europe>

²⁸ Wyrok Wielkiej Izby ETPC z dnia 27 listopada 2008 r., *Salduz v Turkey*, § 54.

²⁹ Wyrok ETPC z dnia 21 kwietnia 2011 r., *Nechiporuk and Yonkalo v Ukraine*, § 262.

³⁰ Wyrok Wielkiej Izby ETPC z dnia 27 listopada 2008 r., *Salduz v Turkey*, § 54–55; wyrok ETPC z dnia 17 lutego 2009 r., *Shabelnik v Ukraine*, § 57; wyrok ETPC z dnia 24 września 2009 r., *Pishchalnikov v Russia*, § 72–74 i 91; wyrok ETPC z dnia 30 czerwca 2009 r., *Płonka v Poland*, § 40–42; wyrok ETPC z dnia 2 marca 2010 r., *Adamkiewicz v Poland*, § 89.

i możliwość podważenia zeznań w trakcie dalszego postępowania, nie sanuje wad postępowania, które wystąpiły w czasie, gdy przebywał w areszcie³¹.

32. Orzeczenie w sprawie *Salduz* było przywoływane w wielu kolejnych orzeczeniach ETPC, które utworzyły jasną i spójną linię orzecniczą, zgodnie z którą użycie dowodu uzyskanego od podejrzanego w drodze przesłuchania lub innych metod śledczych, gdy podejrzany nie ma profesjonalnego pełnomocnika procesowego – zarówno z wyboru, jak i z urzędu – narusza przepis art. 6 EKPC³².
33. W Zasadach i wytycznych ONZ również podkreślono decydujące znaczenie przyznania pomocy prawnej w trakcie wstępnego dochodzenia prowadzonego przez policję. Zgodnie z ich postanowieniami, jeżeli państwo dokonuje oceny sytuacji majątkowej w celu ustalenia zasadności przyznania pomocy prawnej, powinno w każdym wypadku zapewnić, że „Osoby wymagające niezwłocznej pomocy prawnej na posterunku policji, w izbie zatrzymań lub w sądach, powinny otrzymać tymczasową pomoc prawną na czas badania zasadności przyznania pomocy prawnej”³³.
34. W niektórych wypadkach pomoc prawna powinna zostać przyznana także osobom przesłuchiwanym przez policję, które formalnie nie mają statusu podejrzanego lub oskarżonego. W sprawie *Nechiporuk and Yonkalo v Ukraine* wnioskodawca został podejrzany o zabójstwo, mimo że policja aresztowała go za przestępstwo narkotykowe mniejszej wagi i formalnie umieszczono go w areszcie administracyjnym (*administrative detention*), pozbawiając go dostępu do pomocy prawnej. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że pomimo tego, jak wyglądała formalnie jego sytuacja, w rzeczywistości traktowany był jak podejrzany w sprawie karnej i przysługiwały mu prawa wynikające z art. 6 EKPC, w tym nieograniczony dostęp do profesjonalnego pełnomocnika procesowego, wyznaczonego z urzędu, jeśli istniała taka potrzeba³⁴.
35. Oczywiście jest także, że danej osobie przysługuje prawo do pomocy prawnej nie tylko w czasie przesłuchania prowadzonego przez policję, ale także w trakcie czynności śledczych. W sprawie *Berliński v Poland* żądanie wnioskodawcy wyznaczenia pełnomocnika procesowego zostało zignorowane przez właściwe organy, wskutek czego przez ponad rok wnioskodawca nie miał swojego obrońcy. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że odmowa udzielenia wnioskodawcy pomocy prawnej na czas śledztwa, podczas którego prowadzone są czynności proceduralne, w tym badanie lekarskie, było naruszeniem przepisu art. 6 ust. 1 i art. 3 lit. c) EKPC³⁵.
36. Wymóg udzielenia pomocy prawnej na początkowych etapach postępowania został wzmocniony przez Zasady i wytyczne ONZ, w których wyraźnie wskazano, że państwo „musi zapewnić, że skuteczna pomoc prawna jest udzielana niezwłocznie na wszystkich etapach postępowania karnego”³⁶, w tym „podczas wszystkich czynności przesądowych i przesłuchaniach”³⁷. Podobnie Komitet Praw Człowieka uznał także za naruszenie przepisów art. 14 ust. 3 lit. d) i art. 9 ust. 1 sytuację, w której podejrzanemu

³¹ Wyrok Wielkiej Izby ETPC z dnia 27 listopada 2008 r., *Salduz v Turkey*, § 58.

³² Orzeczenie w sprawie *Salduz* zostało przywołane w ponad stu orzeczeniach ETPC w sprawach przeciwko różnym państwom, na przykład: wyrok ETPC z dnia 14 października 2010 r., *Brusco v France*, § 45; wyrok ETPC z dnia 24 września 2009 r., *Pishchalnikov v Russia*, § 70, 73, 76, 79, 93; wyrok ETPC z dnia 31 marca 2009 r., *Płonka v Poland*, § 35, 37, 40; wyrok ETPC z dnia 19 lutego 2009 r., *Shabelnik v Ukraine*, § 53; wyrok ETPC z dnia 21 czerwca 2011 r., *Mader v Croatia*, § 149 i 154.

³³ Zasady i wytyczne ONZ, Wytyczna nr 1, § 41 lit. c).

³⁴ Wyrok ETPC z dnia 21 kwietnia 2011 r., *Nechiporuk and Yonkalo v Ukraine*, § 262.

³⁵ Wyrok ETPC z dnia 20 czerwca 2002 r., *Berliński v Poland*, § 77.

³⁶ Zasady i wytyczne ONZ, Wytyczna nr 7, § 27.

³⁷ Zasady i wytyczne ONZ, Wytyczna nr 4, § 44 lit. c).

nie przyznano pomocy prawnej w czasie wstępnego zatrzymania przez policję i przesłuchania³⁸.

C. WYBÓR PEŁNOMOCNIKA PROCESOWEGO

37. W przepisie art. 6 ust. 3 lit. c) EKPC wyraźnie przewidziano, że osobie, której postawiono zarzut popełnienia przestępstwa, przysługuje prawo do „obrony przez wyznaczonego przez siebie obrońcę”. Jednakże ETPC uznał, że osoby, którym przyznano bezpłatną pomoc prawną, nie zawsze mają wybór co do osoby wyznaczonego dla nich pełnomocnika. Prawo do obrońcy z własnego wyboru może być poddane pewnym ograniczeniom, gdy wymaga tego interes wymiaru sprawiedliwości. W sprawie *Croissant v Germany* ETPC uznał, że nie można ignorować życzenia wnioskodawcy, jednak wybór pełnomocnika – z uwagi na interes wymiaru sprawiedliwości – ostatecznie pozostawiony jest państwu:
- „niezależnie od tego, jak istotna jest oparta na zaufaniu relacja prawnik – klient, prawo to nie ma charakteru absolutnego. Musi być ono poddane pewnym ograniczeniom, gdy mamy do czynienia z bezpłatną pomocą prawną, a także, jak w wypadku rozstrzyganej sprawy, to do sądów należy decyzja, czy interes wymiaru sprawiedliwości wymaga, by oskarżony był reprezentowany przez wybranego przez siebie obrońcę. Oczywiście jest, że wyznaczając obrońcę z urzędu, sądy krajowe muszą mieć na uwadze życzenie podsądnego (...) Jednakże mogą nie uwzględnić tych życzeń, jeżeli istnieją istotne i wystarczające podstawy dla uznania, że pozostaje to w interesie wymiaru sprawiedliwości”³⁹.
38. W sprawie *Ramon Franquesa Freixas v Spain* wnioskodawca złożył zarzut naruszenia praw wynikających z art. 6 ust. 3 lit. c), ponieważ do obrony w postępowaniu karnym wyznaczono mu pełnomocnika specjalizującego się w prawie pracy. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że skarga wnioskodawcy jest wyraźnie nieuzasadniona, ponieważ przepis art. 6 ust. 3 lit. c) nie gwarantuje podsądnemu prawa do wskazania, którego pełnomocnika procesowego sąd powinien dla niego wyznaczyć, a wnioskodawca nie przedstawił żadnego wiarygodnego dowodu na potwierdzenie swoich twierdzeń, że pełnomocnik nie był kompetentny⁴⁰.
39. Przyznając obrońcę z urzędu, państwo powinno uwzględnić szczególne potrzeby wnioskodawcy, takie jak umiejętności językowe. Jednakże ETPC weźmie pod uwagę rzetelność całego postępowania, a nie wyznaczenie wyraźnych reguł decydujących o przyznaniu obrońcy z urzędu. W sprawie *Lagerblom v Sweden* wnioskodawca pochodzący z Finlandii zażądał zmiany wyznaczonego dla niego obrońcy z urzędu na takiego, który również posługuje się językiem fińskim. Sądy krajowe oddaliły ten wniosek. Europejski Trybunał Praw Człowieka podtrzymał orzeczenie stwierdzając, że umiejętność wnioskodawcy posługiwania się językiem szwedzkim była wystarczająca, by mógł on porozumiewać się ze swoim obrońcą, a ponadto wnioskodawca miał szeroki dostęp do usług tłumaczeniowych. W związku z powyższym ETPC stwierdził,

³⁸ Decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 19 lipca 2001 r., *Butovenko v Ukraine*, UN Doc. CCPR/C/102/D/1412/2005, § 7.6; decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 25 lipca 2011 r., UN Doc. CCPR/C/102/D/1545/2007, § 6.3; decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 27 kwietnia 2010 r., *Krasnova v Kyrgyzstan*, UN Doc. CCPR/C/101/D/1402/2005, § 8.6; decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 25 listopada 1998 r., UN Doc. CCPR/C/64/D/592/1994, § 10.2; decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 3 listopada 1998 r., *Levy v Jamaica*, UN Doc. CCPR/C/64/D/719/1996, § 7.2.

³⁹ Wyrok ETPC z dnia 25 września 1992 r., *Croissant v Germany*, § 29. Zob. również wyrok ETPC z dnia 14 stycznia 2003 r., *Lagerblom v Sweden*, § 55, w którym stwierdzono, że art. 6 ust. 3 lit. c) nie może być interpretowany w taki sposób, by chronić prawo zmiany obrońcy z urzędu.

⁴⁰ Decyzja ETPC z dnia 21 listopada 2000 r., *Ramon Franquesa Freixas v Spain*.

że wnioskodawca miał możliwość skutecznie brać udział w swoim procesie, a sądy krajowe miały prawo odmówić przyznania obrońcy według wyboru wnioskodawcy⁴¹.

40. Przepisy krajowe dotyczące kwalifikacji pełnomocników procesowych, w tym obostrzenia dotyczące tego, kto może występować przed poszczególnymi sądami oraz zasady wykonywania zawodu mogą przewidywać ograniczenia w zakresie wyboru przez stronę osoby pełnomocnika z urzędu, nie stanowiąc naruszenia praw wynikających z EKPC. W sprawie *Meftah and Others v France* ETPC uznał, że szczególny charakter Sądu Najwyższego we Francji uzasadniał ograniczenie w zakresie prezentowania ustnie argumentów sprawy przed tym sądem przez specjalizujących się w tym prawników⁴². Podobnie w sprawie *Mayzit v Russia* ETPC stwierdził brak naruszenia przepisu art. 6 w sprawie, w której podsądnemu odmówiono prawa do reprezentowania go przez jego matkę i siostrę w zakresie obrony w sprawie karnej. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał argumentację państwa, że odpowiednia jakość obrony, z uwagi na powagę zarzutów i złożoność sprawy, wymaga przyznania oskarżonemu profesjonalnego obrońcy, a nie osoby bez stosownych kwalifikacji⁴³.

D. JAKOŚĆ USŁUG ŚWIADCZONYCH PRZEZ PEŁNOMOCNIKA Z URZĘDU

41. Przyznanie pełnomocnika z urzędu nie wyczerpuje jeszcze obowiązku państwa udzielenia rzeczywistej pomocy prawnej. Jeżeli obrońca z urzędu faktycznie nie wykonuje obowiązku reprezentacji i jest to oczywiste lub zostało poddane pod rozwagę odpowiednich organów państwowych, państwo jest zobowiązane interweniować i usunąć naruszenie.
42. Powyższa zasada została wyrażona w sprawie *Kamasinski v Austria*, w której ETPC stwierdził, że:
- „państwo nie może ponosić odpowiedzialności za każde uchybienie ze strony profesjonalnego pełnomocnika wyznaczonego z urzędu (...). Z zasady niezależności zawodów prawniczych od państwa wynika, że prowadzenie obrony jest zasadniczo kwestią pomiędzy podsądnym i jego obrońcą, niezależnie od tego, czy obrońca został wyznaczony w ramach systemu pomocy prawnej lub czy został opłacony ze środków własnych oskarżonego. Trybunał zgodził się ze stanowiskiem Komisji, że właściwe organy państwowe są zobowiązane na podstawie przepisu art. 6 ust. 3 lit. c) interweniować tylko w wypadku, gdy oczywiste jest, że obrońca z urzędu faktycznie nie wykonuje obowiązku reprezentacji, lub fakt taki został im zgłoszony w inny sposób”⁴⁴.
43. Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreślił, że jeżeli państwo zadośćuczyni obowiązkowi tylko poprzez przyznanie obrońcy z urzędu, „w rezultacie działa ono w sposób nieuzasadniony i sprzeczny zarówno z treścią przepisu lit. c) art. 6 ust. 3, jak i z całą konstrukcją art. 6; w wielu wypadkach bezpłatna pomoc prawna może okazać się bezwartościowa”⁴⁵.
44. W sytuacji gdy obiektywnie oczywiste jest naruszenie zasad reprezentacji, podsądny nie musi aktywnie skarżyć lub powiadamiać państwa o tym fakcie. W sprawie *Sannino*

⁴¹ Wyrok ETPC z dnia 14 stycznia 2003 r., *Lagerblom v Sweden*, § 60–62.

⁴² Wyrok Wysokiej Izby ETPC z dnia 26 lipca 2002 r., *Meftah and Others v France*, § 42–44.

⁴³ Wyrok ETPC z dnia 20 stycznia 2005 r., *Mayzit v Russia*, § 70–71.

⁴⁴ Wyrok ETPC z dnia 19 grudnia 1989 r., *Kamasinski v Austria*, § 65. Zob. również: wyrok ETPC z dnia 13 maja 1980 r., *Artico v Italy*, § 36; wyrok ETPC z dnia 27 kwietnia 2006 r., *Sannino v Italy*, § 49; wyrok ETPC z dnia 10 października 2002 r., *Czekalla v Portugal*, § 60; wyrok ETPC z dnia 21 kwietnia 1984 r., *Daud v Portugal*, § 38.

⁴⁵ Wyrok ETPC z dnia 13 maja 1980 r., *Artico v Italy*, § 33.

v *Italy* sąd krajowy do każdej z rozpraw wyznaczył wnioskodawcy innego pełnomocnika, nieprzygotowanego i niezaznajomionego ze stanem sprawy. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że sąd nie zapewnił należytej obrony niezależnie od faktu, że wnioskodawca nie wniósł zażalenia na taką sytuację do sądu ani do swoich pełnomocników⁴⁶. Powyższe zasady zostały przyjęte i potwierdzone przez Komitet Praw Człowieka na mocy art. 9 i 14 MPPOiP⁴⁷.

Niepodjęcie czynności lub nieobecność

45. Nieobecność zasadniczo uznana będzie za niewykonanie obowiązku, które powinno być dla państwa oczywiste. W sprawie *Artico v Italy* wyznaczony dla wnioskodawcy pełnomocnik procesowy odmówił jego reprezentacji na samym początku sprawy z uwagi na inne zobowiązania i problemy zdrowotne. Pomimo tych okoliczności władze nie wyznaczyły innego profesjonalnego pełnomocnika dla wnioskodawcy. Stwierdzając naruszenie przepisu art. 6 ust. 3 ETPC uznał, że w sytuacji, gdy wyznaczony obrońca nie może wykonywać powierzonych mu obowiązków, a odpowiednie organy państwa zostały powiadomione o zaistniałej sytuacji, zobowiązane są zastąpić takiego pełnomocnika lub upewnić się, że wykona on powierzone mu obowiązki⁴⁸.
46. Niezabieranie głosu i niepodjęcie podstawowych czynności może także świadczyć o oczywistym niewykonaniu obowiązku gwarantującego interwencję państwa. W sprawie *Falcao dos Santos v Portugal* obrońca stawiał się w sądzie, ale nie zabrał głosu; nie przesłuchiwał świadków, ani w inny sposób nie podjął czynności zmierzających do obrony wnioskodawcy⁴⁹. Wnioskodawca wielokrotnie składał zażalenie do odpowiednich organów na słabą jakościowo reprezentację jego osoby w postępowaniu. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że oprócz samego „wyznaczenia” pełnomocnika z urzędu, organy te nie zrobiły nic, by zagwarantować rzeczywistą pomoc, mimo że miały obowiązek zainterweniować⁵⁰.
47. Podobnie w swojej decyzji w sprawie *Borisenko v Hungary* Komitet Praw Człowieka stwierdził naruszenie przepisu art. 14 ust. 3 MPPOiP, w okolicznościach której to sprawy pełnomocnik z urzędu nie pojawił się na przesłuchaniu wnioskodawcy i posiedzeniu w sprawie zatrzymania. Komitet stwierdził, że na państwie spoczywał obowiązek zapewnienia rzeczywistej obrony w postępowaniu⁵¹.

Konflikt interesów

48. Jeżeli obrońca z urzędu działa w sytuacji konfliktu interesów, zazwyczaj świadczy to o oczywistym niewykonaniu obowiązku wymagającym interwencji państwa. W sprawie *Moldoveanu v Romania* trzech współoskarżeni byli reprezentowani przez tego samego obrońcę wyznaczonego z urzędu, mimo że ich interesy były sprzeczne: dwóch ze współoskarżonych przyznało się do winy, podczas gdy trzeci z nich (wnioskodawca przed ETPC) wniósł o uniewinnienie. Mimo że wnioskodawca nie złożył zażalenia na

⁴⁶ Wyrok ETPC z dnia 27 kwietnia 2006 r., *Sannino v Italy*, § 51.

⁴⁷ Decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 19 lipca 2001 r., *Aleksandr Butovenko v Ukraine*, UN Doc. CCPR/C/102/D/1412/2005 (2011), § 4.14.

⁴⁸ Wyrok ETPC z dnia 13 maja 1980 r., *Artico v Italy*, § 33.

⁴⁹ Wyrok ETPC z dnia 3 lipca 2012 r., *Falcao dos Santos v Portugal*, § 12–18.

⁵⁰ *Ibidem*, § 45.

⁵¹ Decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 14 października 2002 r., *Borisenko v Hungary*, UN Doc. CCPR/C/76/D/852/1999, § 7.5. Zob. również: decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 8 lipca 2004 r., *Saidova v Tajikistan*, UN Doc. CCPR/C/76/D/852/1999, § 6.8; decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 25 marca 1993 r., *Collins v Jamaica*, UN Doc. CCPR/C/47/D/356/1989, § 8.2. Por. decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 17 września 1999 r., *Bailey v Jamaica*, UN Doc. CCPR/C/66/D/709/1996, § 7.2.

brak rzeczywistej pomocy prawnej, nie zwolniło to organów państwowych z obowiązku zapewnienia rzeczywistej pomocy prawnej⁵².

Niezadowolenie ze sposobu działania obrońcy

49. Samo niezadowolenie ze sposobu, w jaki obrońca prowadzi sprawę lub drobne błędy lub wady działania obrońcy nie powinny prowadzić do sytuacji, w której państwo jest zobligowane do interwencji. W sprawie *Kamasinski v Austria* wnioskodawca złożył zażalenie na jakość usług świadczonych przez przyznanego mu obrońcę. Jednakże inaczej niż w wypadku obrońcy w sprawie *Artico*, który „już na początku (...) oświadczył, że nie może podjąć czynności”⁵³, pełnomocnik wnioskodawcy podjął szereg czynności przed procesem, w tym odwiedził wnioskodawcę w więzieniu, wniósł zażalenie na decyzję o utrzymaniu w mocy decyzji o zatrzymaniu i powołał dowód z przesłuchania świadków w sprawie⁵⁴. Mimo że działania obrońcy można poddać krytyce, ETPC stwierdził, że okoliczności związane z jego czynnościami nie wskazywały na nieudzielenie pomocy prawnej wymaganej zgodnie z przepisem art. 6 ust. 3 lub odmowę wysłuchania stanowiska wnioskodawcy na podstawie art. 6 ust. 1 EKPC⁵⁵.
50. Jednakże, w pewnych okolicznościach ETPC stwierdził, że słabe jakościowo lub wadliwe działania obrońcy mogą stać się „oczywistym niewykonaniem obowiązków”. W sprawie *Czekalla v Portugal* pełnomocnik z urzędu, wnosząc apelację, nie zastosował „prostego i czysto formalnego” przepisu. W wyniku powyższego apelacja została oddalona. Wnioskodawca znajdował się w szczególnie niekorzystnym położeniu, gdyż był obcokrajowcem nieposługującym się językiem sądu i groził mu wysoki wyrok pozbawienia wolności. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że:
- „państwo nie może ponosić odpowiedzialności za niedokładność lub błąd w postępowaniu obrony wnioskodawcy z przyczyn leżących po stronie obrońcy (...), jednakże (...) w pewnych okolicznościach rażące zaniedbanie polegające na niedochowaniu czysto formalnego warunku nie może być zrównane z nierozsądną linią obrony lub samą wadliwą argumentacją. Jest tak w sytuacji, gdy w konsekwencji takiego zaniedbania podsądny jest pozbawiony środka obrony bez konieczności znalezienia się bezpośrednio przed sądem wyższej instancji”⁵⁶.
51. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że niezastosowanie właściwych przepisów przy wniesieniu apelacji było oczywistym niewykonaniem obowiązków, które wymagało właściwej reakcji państwa. Europejski Trybunał Praw Człowieka wyjaśnił dalej, że „Sąd Najwyższy mógł, na przykład, zobowiązać wyznaczonego obrońcę do uzupełnienia lub sprostowania jego żądania, a nie stwierdzić niedopuszczalność apelacji”⁵⁷.
52. Podobne zasady zostały wyrażone przez Komitet Praw Człowieka stosujący art. 14 ust. 3 MPPOiP. W sprawie *Smith and Stewart v Jamaica*, Komitet stwierdził, że państwo nie może ponosić odpowiedzialności za brak przygotowania lub rzekome błędy obrońcy, chyba że nie dało wnioskodawcy i jego obrońcy wystarczającej ilości

⁵² Wyrok ETPC z dnia 19 lipca 2012 r., *Moldoveanu v Romania*, § 75.

⁵³ Wyrok ETPC z dnia 13 maja 1980 r., *Artico v Italy*, § 33.

⁵⁴ Wyrok ETPC z dnia 19 grudnia 1989 r., *Kamasinski v Austria*, § 66.

⁵⁵ Wyrok ETPC z dnia 19 grudnia 1989 r., *Kamasinski v Austria*, § 70–71.

⁵⁶ Wyrok ETPC z dnia 10 października 2002 r., *Czekalla v Portugal*, § 65.

⁵⁷ Wyrok ETPC z dnia 10 października 2002 r., *Czekalla v Portugal*, § 68.

czasu na przygotowanie obrony (patrz poniżej) lub dopóki dla sądu nie jest oczywiste, że działanie pełnomocnika było niezgodne z interesem wymiaru sprawiedliwości⁵⁸.

Odpowiedni czas na przygotowanie obrony

53. Niezapewnienie przez państwo obrońcy z urzędu wystarczającej ilości czasu i środków na przygotowanie się do sprawy narusza przepis art. 6 ust. 3 EKPC. W sprawie *Daud v Portugal* pełnomocnik procesowy z urzędu został wyznaczony zaledwie na trzy dni przed rozprawą w poważnej, skomplikowanej sprawie. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że dla organów państwowych oczywiście wiadome było, że pełnomocnik z urzędu nie miał czasu na przygotowanie się do rozprawy i że powinny być podjęte działania mające na celu zapewnienie odpowiedniej jakości obrony⁵⁹.
54. Podobnie w sprawie *Bogumil v Portugal* wnioskodawca był reprezentowany przez pełnomocnika procesowego z urzędu, który nie podjął w postępowaniu żadnych działań z wyjątkiem złożenia wniosku o zwolnienie z obowiązku obrony oskarżonego w sprawie na trzy dni przed rozprawą. Obrońca w zastępstwie został wyznaczony w dniu pierwszej rozprawy i miał jedynie pięć godzin na zapoznanie się z aktami sprawy⁶⁰. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że w wypadku, gdy oczywisty stał się problem dotyczący reprezentacji procesowej, sądy muszą przejąć inicjatywę i ten problem rozwiązać, na przykład zarządzając odroczenie i pozwalając nowo wyznaczonemu obrońcy na zapoznanie się z aktami sprawy⁶¹.
55. Podobnie Komitet Praw Człowieka w wielu sprawach potwierdził tę zasadę. W sprawie *George Winston Reid v Jamaica*, w której podsądny był zagrożony karą śmierci, obrońca z urzędu nie był obecny podczas wstępnych przesłuchań i spotkał się z wnioskodawcą zaledwie na dziesięć minut przed rozpoczęciem rozprawy. Komitet stwierdził, że było to oczywiste niewykonanie obowiązku naruszające przepis art. 14 ust. 3 lit. b) MPPOiP⁶². Inaczej w sprawie *Hill v Spain* rozprawa została odroczone, aby umożliwić obrońcy odpowiednie przygotowanie i w związku z tym Komitet uznał, że nie było naruszenia przepisu art. 14 ust. 3⁶³. Zasady i wytyczne ONZ przewidują także wskazówki, co należy zrobić, by zapewnić odpowiedni czas na przygotowanie, określające, że rzeczywista pomoc prawna wymaga „nieograniczonego dostępu do obrońcy z urzędu dla osób zatrzymanych, poufności porozumiewania się, dostępu do akt sprawy i odpowiedniej ilości czasu i środków do przygotowania obrony”⁶⁴.

E. WYZNACZANIE OBROŃCY Z URZĘDU

56. Chociaż przepis art. 6 EKPC nie ma bezpośrednio zastosowania do postępowań związanych ze składanymi w państwie wnioskami dotyczącymi pomocy prawnej,

⁵⁸ Decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 8 kwietnia 1999 r., *Smith and Stewart v Jamaica*, UN Doc. CCPR/C/65/D/668/1995, § 7.2. Zob. również: decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 27 lipca 1998 r., *Beresford Whyte v Jamaica*, UN Doc. CCPR/C/63/D/732/1997, § 9.2; decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 21 marca 2002 r., *Glenn Ashby v Trinidad and Tobago*, UN Doc. CCPR/C/74/D/580/1994, § 10.4; decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 17 września 1999 r., *Bailey v Jamaica*, UN Doc. CCPR/C/66/D/709/1996, § 7.1; decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 28 marca 2011 r., *Rastorguev v Poland*, UN Doc. CCPR/C/101/D/1517/2006, § 9.3.

⁵⁹ Wyrok ETPC z dnia 21 kwietnia 1984 r., *Daud v Portugal*, § 42.

⁶⁰ Wyrok ETPC z dnia 7 października 2008 r., *Bogumil v Portugal*, § 27.

⁶¹ Wyrok ETPC z dnia 7 października 2008 r., *Bogumil v Portugal*, § 49.

⁶² Decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 14 lipca 1994 r., *George Winston Reid v Jamaica*, UN Doc. CCPR/C/51/D/355/1989, §14.2. Zob. również: decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 30 marca 1989 r., *Robinson v Jamaica*, UN Doc. CCPR/C/35/D/223/1987, § 10.2-10.3

Decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 7 kwietnia 1992 r., *Glenford Campbell v Jamaica*, UN Doc. CCPR/C/44/D/248/1987, § 6.5.

⁶³ Decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 2 kwietnia 1997 r., *Hill v Spain*, UN Doc. CCPR/C/59/D/526/1993 (1997), § 14.1.

⁶⁴ *Zasady i wytyczne ONZ*, Zasada nr 7, § 28.

przepisy EKPC są istotne dla tych postępowań w zakresie, w jakim poważne braki w tych postępowaniach mogą mieć istotny wpływ na prawo do sądu⁶⁵.

Należyta staranność

57. Rozpoznając wnioski dotyczące pomocy prawnej, odpowiednie organy lub sądy powinny działać z należyłą starannością. W sprawie *Tabor v Poland* ETPC uznał za naruszenie przepisu art. 6 ust. 1 odrzucenie przez sąd okręgowy żądania wnioskodawcy o przyznanie pełnomocnika procesowego do sporządzenia skargi kasacyjnej. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że żądanie wnioskodawcy przyznania pomocy prawnej nie było należycie rozpoznane, ponieważ sąd okręgowy nie przedstawił uzasadnienia odrzucenia wniosku i wydał swoją decyzję miesiąc po upływie terminu wniesienia skargi kasacyjnej⁶⁶. Trybunał orzekł podobnie w sprawie *Wersel v Poland*, w której organ przyznający pomoc prawną poinformował o swojej odmowie na dwa dni przed upływem terminu na wniesienie przez wnioskodawcę apelacji⁶⁷.

Unikanie arbitralności

58. Europejski Trybunał Praw Człowieka zwraca także uwagę na to, czy organ odpowiedzialny za przyznanie pomocy prawnej co do zasady zapewnia każdej osobie „podstawowe gwarancje ochrony przed arbitralnością”. System pomocy prawnej może być uznany za arbitralny, gdy decyzje organu pomocy prawnej są niezaskarżalne, lub gdy kryteria i metody wyboru spraw, w których można przyznać pomoc prawną, są niejasne⁶⁸. Za arbitralność można także uznać sytuację, gdy skład organu mógłby być stronniczy⁶⁹. W sprawie *Del Sol v France* ETPC uznał za właściwy system rozpatrujący sprawy o przyznanie pomocy prawnej, ponieważ Urząd ds. Pomocy Prawnej składał się z sędziów, prawników, pracowników służby cywilnej i przedstawicieli społeczeństwa, jako że taka różnorodność zapewniła, że w należyтым stopniu uwzględnia wymagania prawidłowego wymiaru sprawiedliwości i praw do obrony⁷⁰.

Szanse powodzenia sprawy

59. W sytuacji gdy państwowy organ pomocy prawnej ustala, czy zasadność merytoryczna roszczeń powoduje konieczność udzielenia pomocy prawnej, co do zasady nie jest dopuszczalne branie pod uwagę, czy sprawa wnioskodawcy ma szansę powodzenia. W sprawie *Aerts v Belgium* ETPC stwierdził naruszenie przepisu art. 6 ust. 1 w wypadku, gdy żądanie wnioskodawcy wyznaczenia pełnomocnika procesowego zostało oddalone z uwagi na to, że jego apelacja została oceniona przez organ pomocy prawnej jako nieuzasadniona (*ill-founded*). W przedstawionej sprawie apelacja wymagała obowiązkowo zastępstwa wnioskodawcy przez profesjonalnego pełnomocnika procesowego; wnioskodawca nie był uprawniony do samodzielnego popierania apelacji. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że organ pomocy prawnej nie był uprawniony do oceny szans powodzenia sprawy wnioskodawcy, ponieważ to Sąd Najwyższy dokonuje takich ustaleń w sprawie. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził także, że poprzez oddalenie wniosku na tej podstawie, że

⁶⁵ Wyrok ETPC z dnia 12 czerwca 2003 r., *Gutfreund v France*, § 44.

⁶⁶ Wyrok ETPC z dnia 27 czerwca 2006 r., *Tabor v Poland*, § 44–46. Zob. również wyrok ETPC z dnia 4 marca 2003 r., *A.B. v Slovakia*, § 61.

⁶⁷ Wyrok ETPC z dnia 13 września 2011 r., *Wersel v Poland*, § 52. Zob. również wyrok ETPC z dnia 18 grudnia 2001 r., *R.D. v Poland*, § 50–52.

⁶⁸ Wyrok ETPC z dnia 21 września 2004 r., *Santambrogio v Italy*, § 54.

⁶⁹ Wyrok ETPC z dnia 21 września 2004 r., *Santambrogio v Italy*, § 55. Zob. również wyrok ETPC z dnia 26 lutego 2002 r., *Del Sol v France*, § 26.

⁷⁰ Wyrok ETPC z dnia 26 lutego 2002 r., *Del Sol v France*, § 17 i 26.

apelacja wnioskodawcy wydawała się nieuzasadniona, organ pomocy prawnej naruszył istotę prawa wnioskodawcy do sądu⁷¹.

60. Jednakże w pewnych nielicznych wypadkach na etapie postępowania odwoławczego ETPC uczynił wyjątek od reguły. W sprawie *Monnell and Morris v United Kingdom*, ETPC stwierdził, że interes wymiaru sprawiedliwości automatycznie nie wiąże się wymogiem udzielenia bezpłatnej pomocy prawnej w każdym wypadku, gdy skazany, obiektywnie bez szans na powodzenie, chciałby złożyć apelację po przeprowadzeniu rzetelnego procesu w pierwszej instancji zgodnie z przepisami art. 6. Należy zauważyć, że w tym wypadku szanse na powodzenie zostały poddane ocenie obrońcy reprezentującego wnioskodawcę w procesie. Przedstawił on swoje stanowisko, że nie ma uzasadnionych szans na powodzenie apelacji, ale obaj wnioskodawcy zignorowali jego opinię. Europejski Trybunał Praw Człowieka nie stwierdził naruszenia przepisów, ponieważ wnioskodawcy skorzystali z prawa do bezpłatnej pomocy prawnej zarówno na etapie postępowania w pierwszej instancji, jak i na etapie badania celowości wniesienia środków odwołania⁷².

F. PRAKTYCZNE WYMOGI DLA SPRAWNEGO SYSTEMU POMOCY PRAWNEJ

61. Uwzględnienie prawa do pomocy prawnej w ustawodawstwie nie stanowi wystarczającej gwarancji ochrony tego prawa w codziennej praktyce. Prawo to opiera się na odpowiednim finansowaniu, zapewnieniu niezawisłości, równości w dostępie do pomocy prawnej i ścisłym współdziałaniu z innymi uczestnikami wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Europejski Trybunał Praw Człowieka i Komitet Praw Człowieka z czasem ustalili minimalne standardy funkcjonalnego wdrażania skutecznego systemu pomocy prawnej. Zasady i wytyczne ONZ zawierają szczegółowe wskazówki stanowiące uzupełnienie powyższego, a Europejski Komitet Zapobiegania Torturom (CPT) i Podkomitet Zapobiegania Torturom (SPT) posunęły się jeszcze dalej niż jakikolwiek inny międzynarodowy czy regionalny organ sądowniczy, wydając praktyczne zalecenia dla efektywnego i dobrze skonstruowanego systemu pomocy prawnej.

Odpowiednie finansowanie i środki

62. Państwa powinny zapewnić, aby ich systemy pomocy prawnej były odpowiednio dotowane, dysponowały odpowiednimi środkami finansowymi i zasobami ludzkimi, a także autonomią budżetową. Europejski Komitet Zapobiegania Torturom i Podkomitet Zapobiegania Torturom zwróciły szczególną uwagę na liczne przykłady niewystarczającego poziomu zatrudnienia i finansowania w organach państwowych zajmujących się pomocą prawną, wskazując, że nadmierne obciążenie pracą i niskie wynagrodzenia za usługi działają zniechęcająco na profesjonalnych pełnomocników procesowych⁷³. W rzeczywistości SPT zwrócił uwagę na występowanie w pewnych państwach skarg wywołanych niestawiennictwem pełnomocników procesowych, którzy odmówili stawiennictwa w trakcie dochodzenia bez wcześniejszej zapłaty dodatkowego wynagrodzenia przez klienta z uwagi na niskie ustawowe stawki wynagrodzeń za takie usługi⁷⁴. Europejski Komitet Zapobiegania Torturom i Podkomitet Zapobiegania Torturom wydały państwom zalecenie dokonania przeglądu

⁷¹ Wyrok ETPC z dnia 30 lipca 1998 r., *Aerts v Belgium*, § 60. W wyniku orzeczenia Belgia zmieniła swoją normę na „oczywiście nieuzasadnione”.

⁷² Wyrok ETPC z dnia 2 marca 1987 r., *Monnell and Morris v the United Kingdom*, § 63 i 67.

⁷³ *Fifth Annual Report of the SPT covering the period January – December 2011*, 19 marca 2012 r., UN Doc. CAT/C/48.3, § 78. Zob. również: *Report on the visit to Croatia carried out by the CPT from 1 to 9 December 2003*, CPT/Inf (2007) 15, § 24; *Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 5 to 16 December 1999*, CPT/Inf (2001) 2, § 32.

⁷⁴ *Report on the visit to Croatia carried out by the CPT from 1 to 9 December 2003*, CPT/Inf (2007) 15, § 24.

systemu finansowania w celu zapewnienia wystarczających środków na zagwarantowanie sprawnego funkcjonowania systemu⁷⁵. Komitet Praw Człowieka zauważył także, że „pomoc prawna powinna umożliwiać pełnomocnikowi przygotowanie obrony klienta w warunkach, które gwarantują sprawiedliwość”, a jednym z takich warunków jest „otrzymywanie odpowiedniego wynagrodzenia z tytułu świadczenia pomocy prawnej”⁷⁶.

63. Zasady i wytyczne ONZ szczegółowo opisują środki, jakie powinny powziąć państwa w celu zapewnienia odpowiedniego i trwałego finansowania pomocy prawnej w całym państwie. Powyższe obejmuje także „przekazywanie części budżetu państwa przeznaczonego na wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych na usługi pomocy prawnej”, wyszczególniając i tworząc „zachętę dla profesjonalnych pełnomocników procesowych do pracy w okręgach rolniczych oraz zaniedbanych pod względem ekonomicznym i społecznym”, a także zapewniając, że środki finansowe przeznaczone na organy ścigania i organy pomocy prawnej są „uczciwe i proporcjonalne”⁷⁷. W kwestii zasobów ludzkich w Zasadach i wytycznych ONZ zaleca się państwom „stworzenie odpowiednich i szczegółowych regulacji” zatrudnienia w organach pomocy prawnej, a tam, gdzie nie ma wystarczającej liczby pełnomocników procesowych, wspieranie osób niebędących profesjonalnymi pełnomocnikami procesowymi i asystentów prawnych w świadczeniu pomocy prawnej⁷⁸.

Niezawisłość

64. Państwa powinny zwrócić szczególną uwagę na zapewnienie niezależności pełnomocników procesowych w ramach pomocy prawnej od policji i prokuratury. W zasadach i wytycznych ONZ podkreślono znaczenie umożliwienia obrońcom z urzędu wykonywania ich pracy „w swobodny i niezawisły sposób” bez ingerencji ze strony państwa⁷⁹. W zasadach i wytycznych ONZ zaleca się powołanie państwowego organu mającego na celu koordynację pomocy prawnej, szczegółowo wskazując, że organ ten musi być „wolny od politycznych wpływów lub ingerencji sądów, niezależny od władz w procesie podejmowania decyzji związanej z przyznaniem pomocy prawnej i nie może być sterowany lub kontrolowany, lub dyskryminowany pod względem finansowym przez jakikolwiek podmiot lub organ w sprawowaniu swojej funkcji, niezależnie od struktury administracyjnej”⁸⁰. Zaleca się także opracowanie mechanizmów gwarantujących jakość w celu zapewnienia skuteczności, transparentności i niezawodności świadczenia usług pomocy prawnej.
65. Europejski Komitet Zapobiegania Torturom zwrócił uwagę na szczególną grupę zażaleń, w których podnoszono, że obrońcy z urzędu „przyjmowali stanowisko policji”, np. próbując przekonać swoich klientów, by przyznali się do wszelkich czynów, o które byli podejrzani”⁸¹. Podkomitet Zapobiegania Torturom podkreślił także znaczenie, jakie ma dla państwa posiadanie regulacji prawnych, które pozwalają obrońcom z

⁷⁵ *Report on the visit to Croatia carried out by the CPT from 1 to 9 December 2003*, CPT/Inf (2007) 15, § 24; *Report on the visit to Croatia carried out by the CPT from 4 to 14 May 2007*, CPT/Inf (2008) 29, § 19; *Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 30 March to 8 April 2005*, CPT/Inf (2006) 20, § 23; *Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 8 to 19 May 2000*, CPT/Inf (2002) 9, § 23.

⁷⁶ Decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 20 lipca 1990 r., *Reid v Jamaica*, UN Doc. CCPR/C/39/D/250/1987, § 13.

⁷⁷ Zasady i wytyczne ONZ, Wytyczna nr 12.

⁷⁸ Zasady i wytyczne ONZ, Wytyczna nr 13.

⁷⁹ Zasady i wytyczne ONZ, Zasada nr 2 § 16 i Zasada nr 12 § 36.

⁸⁰ Zasady i wytyczne ONZ, Wytyczna nr 59.

⁸¹ *Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 2 to 12 April 2006*, CPT/Inf (2007) 47, § 23; *Report on the visit to Croatia carried out by the CPT from 4 to 14 May 2007*, CPT/Inf (2008), 29 § 19.

urzędu na „faktyczną niezależność i budżetową autonomię gwarantującą bezpłatną pomoc prawną dla wszystkich zatrzymanych, którzy tej pomocy potrzebują”⁸².

Równość w zakresie pomocy prawnej

66. Pomoc prawna powinna być dostępna dla osób oskarżonych lub podejrzanych o popełnienie przestępstwa, niezależnie od charakteru danego przestępstwa. Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreślił, że pomoc prawna jest szczególnie istotna dla osób podejrzanych o popełnienie poważnej zbrodni, „ponieważ możliwość najsurowszego wymiaru kary nakazuje zapewnić przestrzeganie w społeczeństwie demokratycznym prawa do rzetelnego procesu w najwyższym możliwym stopniu”⁸³. Ponadto CPT wydało zalecenie, aby państwa zmieniły swoje systemy w zakresie, w którym osobom, którym postawiono zarzuty popełnienia danego rodzaju przestępstw (np. wykroczenia) nie przysługuje prawo do pomocy prawnej⁸⁴. Mając na uwadze autonomiczne znaczenie pojęcia „zarzuty karne” w EKPC⁸⁵, zamiast wyłączenia wszystkich kategorii wykroczeń z systemu pomocy prawnej, wszystkim osobom, którym postawiono zarzuty popełnienia czynów zabronionych, nawet mniejszej wagi, powinno przysługiwać prawo do ubiegania się o przyznanie pomocy prawnej i poddanie ocenie ich sytuacji majątkowej i zasadności roszczeń.
67. Kobiety, dzieci i grupy osób o szczególnych potrzebach mogą również potrzebować szczególnych środków zapewniających im faktyczny dostęp do pomocy prawnej. W Zasadach i wytycznych ONZ zawarto wymóg, aby pomoc prawna była świadczona w sposób niedyskryminujący i aby była dostosowana do potrzeb wyżej wymienionych grup osób, jak i osób żyjących na terenach wiejskich i zaniedbanych pod względem społeczno-gospodarczym⁸⁶. W sprawie *Anakomba Yula v Belgium* wnioskodawczyni nie miała dostępu do pomocy prawnej, ponieważ nie była narodowości belgijskiej. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał to za przejaw dyskryminacji i naruszenie przepisu art. 6 w zw. z art. 14 EKPC⁸⁷.

Współpraca

68. Państwa powinny współpracować z wieloma różnymi uczestnikami wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, aby zapewnić, że pomoc prawna jest stosowana w sposób praktyczny i sprawny. Zasady i wytyczne ONZ zawierają zalecenie, aby państwa w celu świadczenia pomocy prawnej nawiązały współpracę z izbami adwokackimi i stowarzyszeniami prawników, jak i innymi podmiotami świadczącymi usługi prawnicze, takimi jak uniwersytety, organizacje społeczne i inne grupy i instytucje⁸⁸. W licznych raportach kierowanych do rządów CPT wydawał zalecenia, by państwa stworzyły „pełnoprawny i właściwie finansowany system pomocy prawnej”⁸⁹ oraz zwracał uwagę, że „powinno się to odbywać we współpracy z

⁸² *Fifth Annual Report of the SPT covering the period January – December 2011*, 19 marca 2012 r., UN Doc. CAT/C/48.3, § 78.

⁸³ Wyrok Wysokiej Izby ETPC z dnia 27 listopada 2008 r., *Salduz v Turkey*, § 54.

⁸⁴ *Report on the visit to the Netherlands carried out by the CPT from 10 to 21 October 2011*, CPT/Inf (2012) 21, § 18.

⁸⁵ Wyrok ETPC z dnia 8 czerwca 1976 r., *Engel and Others v the Netherlands*, § 82, 83. Zob. również: wyrok Wysokiej Izby ETPC z dnia 9 października 2003 r., *Ezeh and Connors v the United Kingdom*, § 82; wyrok ETPC z dnia 27 lutego 1980 r., *Deweert v Belgium*, § 42 i 46; wyrok ETPC z dnia 15 lipca 1982 r., *Eckle v Germany*, ETPC, § 73; wyrok ETPC z dnia 21 lutego 1984 r., *Öztürk v. Germany*, § 46–53.

⁸⁶ *Zasady i wytyczne ONZ*, Zasada nr 10.

⁸⁷ Wyrok ETPC z dnia 10 marca 2009 r., *Anakomba Yula v Belgium* (sprawa cywilna), § 37–39.

⁸⁸ *Zasady i wytyczne ONZ*, Zasada nr 14, Wytyczna nr 11 lit. d), Wytyczna nr 16.

⁸⁹ *Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 2 to 12 April 2006*, CPT/Inf (2007) 47, § 23; *Report on the visit to Austria carried out by the CPT from 14 to 23 April 2004*, CPT/Inf (2005) 13, § 26; *Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 30 March to 8 April 2005*,

właściwymi izbami adwokackimi⁹⁰. Podkomitet Zapobiegania Torturom wydał także zalecenie, aby w celu uniknięcia opóźnień, pełnomocnicy procesowi mogli być „wybierani z uprzednio ustalonych list sporządzonych w porozumieniu z właściwą organizacją zawodową”⁹¹.

69. Ponadto w Zasadach i wytycznych ONZ szczególną rolę przypisuje się policji, prokuratorom i sędziom, zaznaczając, że spoczywa na nich obowiązek „zapewnienia, że osoby, które przed nimi występują nieposiadające wystarczających środków na opłacenie obrońcy z wyboru i/lub osoby charakteryzujące się szczególną bezbronnością z innych względów mają dostęp do pomocy prawnej”⁹².

PODSUMOWANIE W ZAKRESIE PRAWA DO POMOCY PRAWNEJ

70. Pomoc prawna jest podstawowym prawem przysługującym wszystkim osobom oskarżonym lub podejrzanym o popełnienie przestępstwa. Prawo to ma szczególne znaczenie dla tych osób na wczesnych etapach postępowania karnego, gdyż osoby przebywające w areszcie policyjnym znajdują się w nieuprzywilejowanej sytuacji i najbardziej potrzebują pomocy. Europejski Trybunał Praw Człowieka ustalił szczegółowe zasady, kiedy dobro wymiaru sprawiedliwości wymaga udzielenia pomocy prawnej, w tym podstawową zasadę, że każda osoba, której grozi jakakolwiek, nawet niedługa kara pozbawienia wolności, musi otrzymać pomoc prawną. Ponadto pomoc prawna musi zostać udzielona osobom, których sprawy są poważne i skomplikowane, jak i osobom, które nie są w stanie same prowadzić swojej obrony z uwagi na swoje warunki osobiste lub szczególną bezbronność.
71. Przyznając obrońcę z urzędu, państwo musi działać w sposób rozważny i rzetelny, a także powinno wziąć pod uwagę życzenia podejrzanego lub oskarżonego oraz inne szczególne potrzeby tych osób. Państwo powinno zwrócić szczególną uwagę na jakość działań podejmowanych przez obrońcę wyznaczonego z urzędu, ponieważ jeżeli obrońca nie wykonuje powierzonej mu reprezentacji prawnej i jest to oczywiste lub państwo zostało o tym powiadomione, obowiązkiem państwa jest interweniować i usunąć naruszenie.
72. Komitet Praw Człowieka stosując MPPOiP potwierdził, że prawo do pomocy prawnej jest uniwersalną zasadą przysługującą wszystkim oskarżonym i podejrzanym o popełnienie przestępstwa. Zarówno Europejski Komitet Zapobiegania Torturom, jak i Podkomitet Zapobiegania Torturom wielokrotnie podkreślały znaczenie pomocy prawnej jako podstawowego instrumentu przeciwdziałającego zastraszaniu, znęcaniu się lub torturom.
73. Na praktycznym poziomie Zasady i wytyczne ONZ są szczególnie użyteczne dla określenia zaleceń, w jaki sposób państwa powinny tworzyć i utrzymywać efektywne systemy pomocy prawnej. Państwa powinny zapewnić, że ich systemy pomocy prawnej są odpowiednio finansowane i mają odpowiednie zasoby ludzkie oraz autonomię budżetową. Istotna jest niezawisłość, zarówno w odniesieniu do obrońców z urzędu, jak i organów decydujących o przyznaniu pomocy prawnej. Pomoc prawna powinna być

CPT/Inf (2006) 20, § 23; *Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 4 to 15 October 2004*, CPT/Inf (2006) 11, § 21; *Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009*, CPT/Inf (2011) 20, § 26.

⁹⁰ *Report on the visit to the Slovak Republic carried out by the CPT from 24 March to 2 April 2009*, CPT/Inf (2010) 1, § 28; *Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 2 to 12 April 2006*, CPT/Inf (2007) 47, § 23.

⁹¹ *Second General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1991*, 13 kwietnia 1992 r., § 37.

⁹² *Zasady i wytyczne ONZ*, Zasada nr 3, § 23.

zagwarantowana wszystkim oskarżonym i podejrzanym o popełnienie przestępstwa, niezależnie od charakteru danego przestępstwa, a także konieczne może być podjęcie szczególnych środków w celu zapewnienia grupom o szczególnych potrzebach faktycznego dostępu do pomocy prawnej. Sprawny i dobrze skonstruowany system pomocy prawnej wymaga zaangażowania wszystkich uczestników systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, w tym profesjonalnych pełnomocników, policji, prokuratorów i sędziów.